

SIATKA WYWIADOWCZA MAJORA ANDRZEJA „GARDY” CZAYKOWSKIEGO

**POLSKIE TOWARZYSTWO TEOZOFICZNE
MIAŁO TEŻ SWOJE OBLICZE
RUCHU ANTYKOMUNISTYCZNEGO
W POWOJENNEJ POLSCE**

TOMASZ KROK

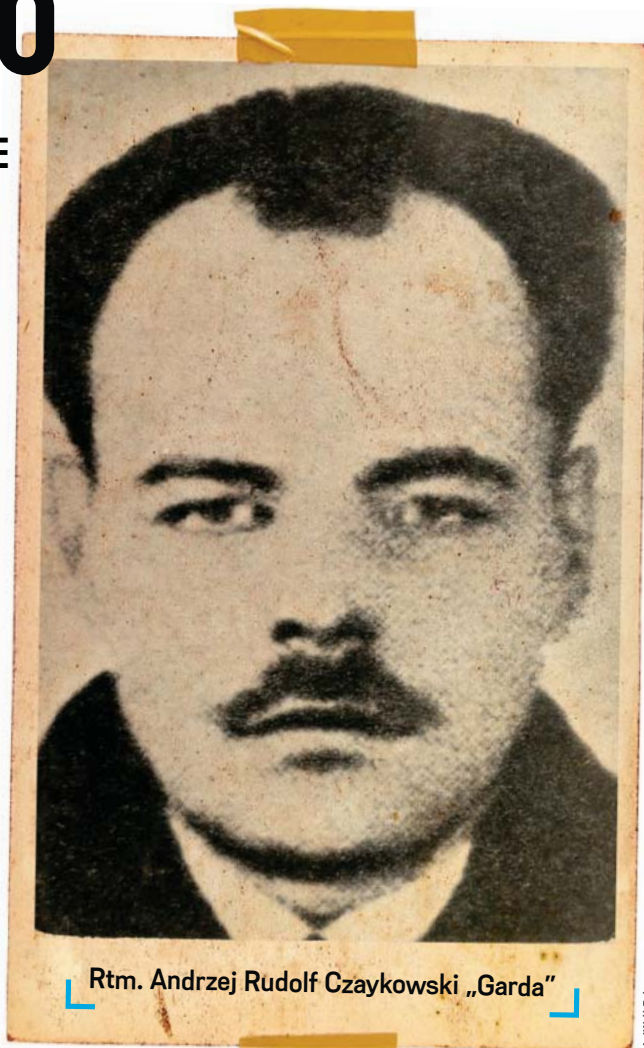
Oddziałowe Biuro Badań
Historycznych IPN
w Warszawie

Opracowany w latach 80. przez Biuro „C” MSW, zajmujące się prowadzeniem ewidencji operacyjnej na potrzeby SB, „Informator o osobach skazanych za szpiegostwo” zawiera setki nazwisk osób skazanych za działalność wywiadowczą. W latach 1944–1956 pod zarzutem szpiegostwa skazano ponad 1,8 tys. osób. Część z nich nie miała nic wspólnego z działalnością wywiadowczą. Gros oskarżonych o „szpiegostwo” było ludźmi, którzy powrócili do Polski po latach wojennej tułaczki (najczęściej z „podejrzanych” krajów zachodnich), inni byli uczestnikami podziemia niepodległościowego, pełniącymi funkcję kurierów z ośrodkami emigracyjnymi, nieliczne przypadki dotyczyły osób realnie zaangażowanych w tworzenie siatek wywiadowczych na terytorium kraju i przesyłanie informacji o sytuacji w zniewolonej, komunistycznej ojczyźnie. Jednym z nich był przedwojenny oficer, członek AK, cichociemny i powstańca warszawski – mjr Andrzej „Garda” Czaykowski, który do kraju przedostał się 29 lipca 1949 r. na pokładzie samolotu rejsowego z Londynu z rozkazu gen. Romana Odzierżyńskiego, ówczes-

snego ministra spraw wewnętrznych rządu RP na uchodźstwie.

Młodość i służba w wojsku...

Urodzony 7 lutego 1912 r. w Urdominie (terytorium dzisiejszej Litwy), był synem Witolda, ziemianina, właściciela 150-hektarowego folwarku, oraz Haliny (z domu Kryńskiej), pedagoga muzycznego. W 1914 r. jego ojciec został powołany do wojska rosyjskiego. Z powodu przesuwania się frontu w 1915 r. Halina wraz z młodym Andrzejem udała się do Moskwy, do przebywającego w jej pobliżu w szkole wojskowej męża. Na wiosnę 1918 r. wraz z matką i urodzoną rok wcześniej siostrą Andrzej przeniósł się do Warszawy. W stolicy zaangażował się w działalność harcerską. W 1922 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Władysława IV. Kształcenie kontynuował następnie przez rok w gimnazjum państwowym w Kutnie, po czym wyjechał do Lwowa, gdzie w Korpusie Kadetów Nr 1 uzyskał maturę. W 1932 r. został skierowany do szkoły podchorążych ka-

Rtm. Andrzej Rudolf Czaykowski „Garda”

FOT. MPW

walerii w Grudziądzu. Sześć lat później został awansowany na stopień porucznika i mianowano go dowódcą plutonu łączności.

We wrześniu 1939 r. Czaykowski walczył w ramach Grupy Operacyjnej „Narew”. 24 września przedostał się na Litwę, gdzie został internowany w okolicy Rakiszek. Pod koniec grudnia udało mu się uciec do Wilna i tam wstąpił do Związku Walki Zbrojnej. W organizacji dostał przydział jako kurier >>

Wyjście powstańców z Warszawy do niewoli w dniu 5 października 1944 r. Na czele kolumny idzie płk „Sławbor” (Jan Szczurek-Cergowski), za nim adiutant Władysław Roman ps. Krzesław, a następnie Andrzej Piasecki ps. Springer i Andrzej Rudolf Czaykowski ps. Garda

FOT. MPW

>> dowództwa Okręgu Wilno. Podczas jednej z misji, w lutym 1940 r., został ujęty przez wojska sowieckie, skazany na pięć lat łagru i wywieziony do obozu w Kargopolu. W październiku 1941 r. wypuszczono go wraz z innymi rodakami na mocy układu Sikorski-Majski. Po opuszczeniu łagrów udał się do Swierdłowska (dziś Jekaterynburg). Tam został skierowany do rejonu formowania Armii Polskiej w ZSRS i otrzymał wówczas przydział dowódcy plutonu w szwadronie ochrony sztabu. Pod koniec 1942 r. zgłosił się do wyjazdu do Wielkiej Brytanii w celu podjęcia przeszkolenia przed zrzutem do działalności konspiracyjnej w kraju. Wraz z 30-osobową grupą ochotników został przerzucony do Anglii.

Jako cichociemny i powstaniec...

Po przybyciu do Zjednoczonego Królestwa Czaykowski skierowano do obozów szkoleniowych, gdzie ukończył kurs dla oddziałów szturmowych, a następnie szkolenie spadochronowe.

W Armii Krajowej został zaprzysiężony 3 września 1943 r., otrzymując pseudonim Garda. W październiku wysłano go na kurs odprawowy, który ukończył pod koniec 1943 r. W nocy z 16 na 17 kwietnia 1944 r. został zrzuty jako cichociemny w pobliżu Sochaczewa. W kraju przydzielono go do pracy w komórce „Import”, mającej za zadanie organizowanie przyjmowania zrzutów do kraju. Służył tam jako oficer referatu do połowy lipca 1944 r., następnie został skierowany do oddziału liniowego „Baszta”. Pod koniec miesiąca mianowano go zastępcą dowódcy drugiego batalionu „Baszty” – „Olzy” i wprowadzono w plan przygotowań do powstania.

W „Olzie” walczył do 18 sierpnia 1944 r., po czym mianowany został dowódcą oddziałów wydzielonych z „Baszty”. Na ich czele podjął się bohaterskiego wypadu na Wilanów w celu umożliwienia przebiecia się powstańczych oddziałów z Lasu Kabackiego. W nocy z 26 na 27 lipca wraz z batalionem „Rys” wziął udział w natarciu na niemieckie koszarze. 28 sierpnia 1944 r. podczas walk zginęła jego jedyna

siostra Wanda Maria Czaykowska ps. Tuśka, pełniąca funkcję sanitariuszki w grupie bojowej AK „Północ”. „Gardzie” udało się utrzymać w rejonach ul. Czerniakowskiej aż do połowy września. 23 września 1944 r. przejął dowodzenie nad odcinkiem wschodnim ośrodka walki Mokotów. Trzy dni później wraz z grupą podległych mu ok. 180 żołnierzy przeszedł kanałami do Śródmieścia Południowego, po czym objął stanowisko zastępcy dowódcy odcinka taktycznego.

6 października 1944 r. w wyniku podpisanej trzy dni wcześniej kapitulacji powstania „Garda” poddał się wraz ze sztabem Śródmieście-Południe, udało mu się jednak uciec po kilku godzinach z kolumny jenieckiej pod Ożarowem. 30 października 1944 r. został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V klasy. W listopadzie 1944 r. udał się do Częstochowy w celu podjęcia pracy konspiracyjnej. Pod koniec 1944 r. Czaykowski został aresztowany przez gestapo, osadzony w krakowskim więzieniu przy ul. Montelupich, skąd na początku 1945 r. wywieziono go do Gross-Rosen, a następnie

do obozu Mittelbau-Dora. W kwietniu 1945 r. został uwolniony przez wojska amerykańskie. Po oswobodzeniu na początku maja przetransportowano go do Londynu.

Po zameldowaniu się w Oddziale VI Sztabu Naczelnego Wodza Czaykowski został skierowany na staż w 2. Korpusie w ramach kursu Wyższej Szkoły Wojennej we Włoszech, gdzie przeszedł szereg szkoleń. Na początku 1946 r. powrócił do służby w 12. Pułku Ułanów, w którym pełnił funkcję pierwszego, a następnie drugiego zastępcy dowódcy. W maju 1947 r. został zdemobilizowany, zamieszkał w Londynie, gdzie udzielał się we władzach tamtejszego Stowarzyszenia Kombatantów Polskich. W 1949 r. udał się do Francji, starając się zorientować w możliwościach legalizacji swojego pobytu w Maroku, gdzie planował się osiedlić.

Misja w kraju

Po powrocie do Londynu Czaykowski najprawdopodobniej z inspiracji gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza został wskazany na rezydenta wywiadu w kraju. Ważną rolę w jego doborze oprócz jego doświadczenia w konspiracji stanowił fakt, iż jego matka oraz ciotki były powiązane z Polskim Towarzystwem Teozoficznym, na którym to gen. Tokarzewski-Karaszewicz, jeden z najważniejszych, polskich działaczy teozoficznych, chciał oprzeć działalność komórki wywiadowczej. Formalnie misja „Gardy” była organizowana pod auspicjami ówczesnego szefa MSW i MON w rządzie RP na uchodźstwie – gen. Romana Odzierżyńskiego. W celu pozyskania „Gardy” do tak ryzykownej misji Odzierżyński miał wykorzystać do szantażu fakt podrobienia przez Czaykowskiego w 1947 r. dokumentacji dotyczącej ślubu z jego kochanką, zamężną już wówczas Krystyną Mańkowską, emigrantką z kraju, której chciał pomóc w osiedleniu się na terytorium Wielkiej Brytanii.

Do kraju Czaykowski przyleciał 29 lipca 1949 r. zwykłym samolotem rejsowym Londyn–Praga–Warszawa dzięki podrobionym papierom. Wkrótce po przybyciu do kraju zorganizował sobie lokum (w krakowskim mieszkaniu przy ul. Łobzowskiej 43), z którego zarządzał coraz bardziej rozrastającą się siatką współpracowników i informatorów. Czaykowski był w o tyle komfortowej sytuacji, iż nie

musiał od podstaw budować sieci współpracowników, ponieważ od początku dysponował on ideowo zaangażowanymi osobami, w tym przypadku członkiniami Polskiego Towarzystwa Teozoficznego, które w większości miały doświadczenie wojskowe wyniesione z czasów działalności w konspiracji niepodległościowej w SZP–ZWZ–AK. Trzon komórki „Gardy” stanowiły jego ciotki: Zofia Wieszczycka, Stefania Siewierska, Wanda Kryńska oraz przyjaciółka rodziny – Sylwia Rzeczycka.

Informatorzy Czaykowskiego

Podczas swojej działalności pozyskiwał informacje od byłych wojskowych: przedwojennego oficera – płk. Ludwika Zycha, członka Polskiego Towarzystwa Teozoficznego oraz szefa Sztabu Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1947, czy pośrednio od kpt. Jerzego Łyżwy – zięcia Zycha i członka Głównego Zarządu Informacji, oraz osób umiejscowionych blisko ośrodków władzy, takich jak żona samego komunistycznego premiera Józefa Cyrankiewicza – Nina Andrycz. Informatorzy z kręgów cywilnych i wojskowych dostarczali współpracownikom „Gardy” informacji na temat: struktury, organizacji i działalności PZPR, transportu, przemysłu, nastrojów społecznych, stosunków państwo–Kościół, działalności podziemia antykomunistycznego. Zgromadzone dane stały się podstawą ok. 100 krótkich meldunków i 14 obszerniejszych raportów przesyłanych przez Czaykowskiego oraz jego współpracowników za pomocą pisma utajonego i zdjęć ukrytych w specjalnie przygotowanych do tego celu książkach. W późniejszym okresie korzystano z systemu zorganizowanych „martwych skrzynek” na cmentarzach. Poprzez te skrytki zostały mu wysłane radiostacje nadawczo-odbiorcze, mające mu w przyszłości służyć do bezpośredniego kontaktu z Londynem, a których ostatecznie nie zdążył wykorzystać.

Schyłek działalności siatki i procesy

Do rozbicia działalności „Gardy” przyczynił się Jan Miler, marynarz Polskiej Marynarki Handlowej, współpracownik wywiadu emigracyjnego, który został pozyskany przez przedwojennego oficera „dwójki” rezydującego w Londynie mjr. Rudolfa Plocka, który w 1951 r. przejął

techniczną stronę kontaktu z Czaykowskim. To właśnie poprzez Milera, który był jednocześnie współpracownikiem MBP, jako agent o ps. Robert, były przesyłane radiostacje. Dzięki donosom „Roberta” komunistyczny kontrwywiad wpadł na trop działalności siatki wywiadowczej.

Do aresztowania „Gardy” oraz jego współpracowników doszło 12 i 13 sierpnia 1951 r. na terenie Krakowa oraz Warszawy. W kolejnych dniach, w wyniku przesłuchań Czaykowskiego oraz członków jego siatki, sukcesywnie dokonywano zatrzymań podejrzanych oraz informatorów. W związku ze „wsypą” aresztowano w sumie 73 osoby, część z nich zwolniono, innych skazano na wieloletnie kary więzienia. Stefania Siewierska dostała dożywocie, podobnie jak Sylwia Rzeczycka. Zofia Wieszczycka otrzymała karę 10 lat pozbawienia wolności. Płk Zych został skazany na karę śmierci. Wyrok zmieniono mu na karę dożywocia. Wśród zatrzymanych, powiązanych z działalnością komórki znalazła się także jedyna kobieta cichociemna, słynna gen. Elżbieta Zawacka ps. Zo, którą do współpracy próbował bez powodzenia namówić sam Czaykowski. Pomimo odmowy została oskarżona o udział w działalności w siatce wywiadowczej i skazana 28 listopada 1952 r. na 10 lat pozbawienia wolności.

Proces Czaykowskiego odbył się przed sądem w Warszawie. Oskarżycielem był prok. Mieczysław Bogucki. 30 kwietnia 1953 r. sąd pod przewodnictwem niesławnego ppłk. Mieczysława Widaja skazał „Gardę” na karę śmierci. Wyrok został utrzymany wyrokiem Najwyższego Sądu Wojskowego w Warszawie z 31 sierpnia 1953 r. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski.

10 października 1953 r. strzałem w tył głowy wykonano wyrok na dziedzińcu więzienia mokotowskiego w Warszawie. W egzekucji mjr. Czaykowskiego uczestniczyli: por. Stefan Michnik jako członek składu sędziowskiego, naczelnik więzienia Alojzy Grabiński oraz lekarz więzienny Maksymilian Kasztelański. Miejsca pochówku dotychczas nie odnaleziono. 2 sierpnia 1993 r. decyzją Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie doszło do rewizji i unieważnienia wyroku. W 2010 r. mjr. Andrzej Rudolf Czaykowski ps. Garda został postanowieniem prezydenta RP odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.